

Euskara zientifikoa Natur Zientzietan: sena eta sonaren artean orekan

Arturo Elosegi

Landare Biologia eta Ekologia Saila
EHU / Zientzi Fakultatea
644 P.K. E-48990 BILBO

Aurkezpena: 2001eko abenduan Euskal Idazleen Elkarteak prosa zientifikoaren inguruko jardunaldiak antolatu zituen Udako Euskal Unibertsitatearen ikastegi nagusian, eta auskalo zergatik, ni ere bertara gonbidatu ninduten. Hitzaldia idatziz ere aurkez genezan eskatu ziguten, nonbait argitaratzeko asmotan edo. Horrela egin nuen, idazle jendearen artean, eta haiek zirikatzeke, onargarriak iruditzen zitzaizkidan lizentzia poetiko, linguistiko eta ortografikoak erabiliz. Denbora igaro da, ordea, eta han idatzitakoa papere-raturik ikusi ezinak erraiak erre dizkit. Ekaian argitaratzeko aukera iritsi denean, beraz, ia pentsatu gabe baiezkoa eman dut, baina idatzitakoaren estiloari muzin ez egiteko baldintzarekin, aldizkari zientifikoetan ere dosi txikitik kalterik egiten ez duelakoan. Hortaz, testuan barrena nahita hautsitako arauak ikusiko dituzu, pertsona zehatzen aipamen gordinak, eta ateraldi ustez zelebrea. Neroni naiz, eta ez Ekaiako edizio-taldea, hauen guztien arduradun eta errudun bakarra. Zertarako eta noiz idatzi zen kontutan hartuko duzula, eta molde horien pean ezkututzen diren ideia serioak atzemanen dituzula besterik ez dut espero. Amaitzeko, aitor dezadan gauza batek harritu ninduela beste deusen gainetik: hitzaldia eman nuenean entzuleen artean inongo aurkaririk ez topatu izana. Bertan oso eskola kontrajarrietako kideak zeuden (fakzio etsaietako integristak esanen nuen egun hartan), eta guztiak nirekin ados egoteak txunditu ninduen. Politikarien gisan, entzule guztientzako erakargarriak diren hutsalkeriak esaten hasi ote naiz? Edo benetan ez dago halako alderik batzuen eta besteen artean? Zerorri epaile.

SARRERA

Joan den mende erdian gutxienez auzitan eduki dugu euskara: euskara batua, mendebaldeko euskara, euskara urbanoa, ikastoletako haurrena, haien irakasleena, hedabi-deetakoa, eta nola ez, zientzialarion

euskara. Ni ezin hasiko naiz auzi hauek konpontzen, eta are gutxiago idazleoi zuen ofizioari buruzko lezioak ematen, idazteko mila arazo dituen euskaldun kaskarra besterik ez bainaiz. Hala ere, euskara zientifikoaren erabiltzaile naizen aldetik, gaiak pizten dizkidan zenbait buru-

tazio plazaratu nahiko nituzke, norbaiti interesgarri eginen zaizkiolakoan, edo bederen, norbait gu zientzilariorok hobexego ulertzerantz iritsiko delakoan. Ez da beraz hau lezioa, gaiak barruan pizten dizkidan gatazken aitortza baizik. Horrez gain, gure gizarteak zientziarekiko eta euskararekiko duen jarreraz zenbait kontu esateko aiherrak nago, eta atrebentzia bada ere, hauen inguruko digresio batzuk eginen ditut.

Euskara zientifikoarekin hasita, azken urteotako eztabaidetan bi joera nabarmendu dira. Alde batetik, batzuek sena erabiltzea aholkatzen digute, euskararen baliabideak ahalik eta gehien ustiatzea. Beste alde batetik, gure jardueraren ondorioz, nazioarteko hitz eta josturek erakarrira, edo utzikeria hutsez, askotan atzerriko sonaren menpe aritzen gara. Ataka honetan bi bideak uztartzen jakin behar dugulakoan nago, erdarakadan, jatorrismo hutsalean edo kirtenkerian erroiztu nahi ez badugu. Nik ez dut sena eta sonaren arteko orekaren giltzarria, baina eztabaidarako zortzi puntu ekarri nahiko nituzke hona etsi-etsian.

LEHEN PUNTUA: EUSKARA ZIENTIFIKOA EZ DIRA SOILIK HITZ TEKNIKOAK

Askotan ahaztu egiten zaigu euskara zientifikoa ez dutela erro klasikoko hitz teknikoek soilik eratzten, zenbait esparrutan hauek nagusi badira ere. Natur Zientzietan horrelako hitzez gain, naturarekin, landareen izenekin edo eguraldiarekin loturikoak ditugu. Honek aldi

berean abantailak eta zailtasunak dakartzkigu, euskal esamolde zahar askok bere lekua baitute, baina horretarako ongi erabiltzen asmatu behar baitugu. Niri bederen, *habitat*, *kosmopolita*, *euritopiko*, *poikilotermo* eta horien gisakoak ematen ditdate lanik gutxiena. Izan ere, hauen kasuan euskarara nola transkribatu da finkatu behar dugun gauza bakarra, eta hori, Erramun Gerrikagoitia, Josu Lavin eta kordako batzuek nahi ala ez, finkatuxea dugu.

Hortaz, edozein esparrutan erro klasikoko teknolektotik hitz herrikoi zaharretarainoko gradazio xehea dago. Hitz batek erdaraz duen maila beretsuko kidea bilatu beharko genuke euskaraz, eta horrek maiz galtzear dauden langintzetako terminologia berreskuratzea eskatzen du. Ikus ditzagun adibidetarako basogintzan erabiltzen diren batzuentzako balizko euskal ordainak:

Dendrochronology	= Dendrokronologia
Multi-cohort	= Kohorte anitzeko
Carrying capacity	= Eramangarritasuna
Commercial thinning	= Bakanketa komertziala
Buffer strip	= Babes-zerrenda
Gap	= Soilgune
Pollard	= Mugarratu
Uproot	= Zain-irauli

Hitz edo esapide hauek guztiak tekniko eta zehatzak dira, nahiz behealdera mugitzen garen heinean, hirtun arruntari ezagunagoak eginen zaizkion. Askotan, ordea, ez da erraza beste hizkuntzetan arruntak diren hitzen euskal ordain «arruntak» bilatzea. Esate baterako, ingelesek ibaietan *riffle*, *pool* eta *run* izenekoak bereizten dituzte. Lehen bietara-

ko euskal ordaina nahiko aisa bila daiteke: *urlaster* eta *putzu* edo *osin*. Baina nola itzuli *run*? Ezin diogu hitz teknikoegirik egokitu. *Ur bare?*

Era berean, ingelesek ugaztun herbiboroak bi taldetan banatzen dituzte. *Grazer* izenekoek belarra modu ez selektiboan jaten duten bitartean, *browser* izenekoek sastraka eta zuhamusken kimuak kontu handiz aukeratzen dituzte. Behia dugu lehenaren adibidea, eta ahuntza bigarrenarena, eta oraindik bueltaka gabiltza ingelesezko bi hitz horien euskal ordaina ezin aurkitu. Hoberik ezean *larretzaile* edo *larrekari*, eta *alatzaille*, edo *kimujale* erabiltzen ditugu, baina ni behintzat ez naute ase, eta hor nabil, artzainei eta baserritarrei galdezka, hitz naturalagoen bila.

Batzuetan arazoa are zailagoa da, geografiak zerikusi handia baitu hizkuntzen erregistroekin. Inuitek hamarka elur mota bereizten omen dituzte, eta eskoziarrek beste hainbat hezegune. Hona hemen hauetako batzuentzako proposatu ditugun ordainak:

- Lake = aintzira
- Pond = urmahel
- Marsh = padura
- Saltmarsh = itsas padura
- Fen = intzura (ihintzura?)
- Bog = zohikaztegi
- Muskeg = zohikatz-oihan
- Swamp = zingira-oihan

Batzuk hitz zaharrak dira, beste batzuk hitz zaharren elkarketa berririk, baina kasu guztietan esanahia zehaztu edo mugatu egin behar izan diegu. Ez dakit ongi edo gaizki egin

ote dugun, baina horrelako hitz-multzoek oraingoz lan handia ematen digute gure eguneroko jardunean, ez baita erraza hizkera zehatza eta naturala lortzea.

Horretarako, nola ez, premiazkoa dugu euskal esapide zahar eta erdiahaztuak berreskuratu eta berpiztea. Arrantzaren munduak, nekazaritzak, basolaritzak, artzaintzak, zer eskaini ugari dute. Gainera, ez dugu beti kanpoeder izan behar. Erdarazko hitzei erreparatu behar diegu, baina barruko altxorra ahaztu gabe. Esate baterako, euskaraz azienda motaren arabera bereizten diren araldiak ditugu: *susa*, *irausi*, *ihel*, *arkara*, *alta*... Hauek erabili eta hedatu egin beharko genituzke. Behientzako erabiltzeaz gain, buffalo, bisonte eta antzekoez ari garenean ere *susa* erabil dezakegu.

Noski, erregistro herrikoia arakatzeak hainbat zailtasun ditu. Hitz asko oso lokalak dira, eta maiz modu kontrajarrian erabiltzen dira hainbat herritan. Adibidez, *aintzigarra* Leitzañan zuhaitzetan koilatu den lainoari esaten zaio, eta Berastegin berriz (8 km-ra) hotz handiarekin botatzen duen elur xeheari. Baina hitz arrunt askorekin ere berdin gertatuagatik (*samurtu*, *gibela*, *azkarra*), ez ditugu alboratzen.

Euskararen altxorra berreskuratzeko lana erruz egin behar dugu, zientzilariok, idazleek, hiztegi-gileek, etnologoek, eta abar. Ez da hitzak biltze hutsa, baita esapideak, josturak eta abar ere, eta garrantzitsuagoa dena, beren naturaltasuna galdu gabe hizkera modernoan txer-

tatzea. Patziku Perurenaren ildotik lan asko dugu egiteko.

**BIGARREN PUNTUA:
EUSKARA ZIENTIFIKOA
GAZTELANIA
KAMUFLATUA OMEN DA**

Zientzilarioi askotan kritikatu izan zaigu hitzez eta joskeraz gaztelaniaren menpeko hizkera artifiziala erabili izana (txikanoa edo Leioako euskalkia, Ibon Sarasolaren esantana). Egia esan, hasiberritan askok etxeko euskara kaskarra besterik ez genekien, eta irakatsi beharreko gaiak ere deus gutxi jakinki, harripazka eskuratutako liburuak erabili genituen, gehienak gaztelaniaz idatzitakoak. Aitortzen dut testu irentsezin ugari idatzi izana. Gaur, ordea, lizentziatu berriek ia dena euskaraz ikasi dute, eta ingelesezko liburuak erabiliko dizkizute gehien bat. Hau garrantzitsua da, ingelesaren minimalismoa gaztelania eta frantsesaren barrokismoa baino askoz hobe egokitzen baitzaio euskara zientifikoari. Esate baterako, mapa espainiarretan *signos convencionales* jartzten duen lekuan, ingelesez *legend* soil batekin aski dute. *Zeinu konbentzionalen* gisakoak behin baino gehiagotan ikusiak ditugu, baina zientzialarion ekoizpenean gero eta urriagoak direlakoan nago.

Ez dut esanen garai bateko akats guztiak konpondu ditugunik, tamalez euskaldun askok, ohituraren poderioz, normaltzat jotzen baitute zientzian testu korapilatsuak erabiltzea. Are gehiago, batzuei idazkera onaren seinale iruditzen

zaie. Nirea bezalako entzefalo estandarra dutenentzat, berriz, ideia zientifikoak nahiko konplexuak izaten dira, oraindik modu zailagoan adierazteko! Nire kontsolamendurako, Carl Sagan-ek testu bat ulertzen ez zuenean, ez omen zuen bere burua ergeltzat hartzen, idazlea kaskartzat baizik. Ni ez naiz hain urrutira joanen, eta ulertzen ez ditudanetik batzuk nire kirtenkeriari zor zaizkiola aitortuko dut, baina beste asko idazleen gongorismoagatik ulertzen ez ditudalakoan nago. Euskaraz bereziki? Ez dut uste. Gaztelaniaz edo frantsesez ere maiz ikusten ditugu horrelakoak.

Gaur euskara zientifikoaren %90a ingelesetik sortzen denez, asko aurreratu dugu, nahiz eta oraindik arazo ugari geratu. Esan ere, euskarak gaztelaniaren kutsu gutxietsuna zientzietan duela esanen nuke. Adibidez, zenbat modutan ikusi duzue seinalatuta errepideetan atzera itzultzeko diren lekuak? *Zentzu-aldaketa, norabide-aldaketa, norantza-aldaketa...* Akatsa abiapuntuko *cambio* horren sonan dago, itxuraz derrigor *aldaketa* eskatzen baitu. Eskerrak norbaiti *itzulbidea* bururatu zitzaiola, gainerakoan norabidearen zentzua aldatzen jarraituko baikenuke! Ildo bereetik, ea noiz jartzen ditugun *edonora* edo *norannahira* dioten kartelak *norabide guztiak* diotenen orde.

Gisa honetako arazoak sortzen direnean, Ibon Sarasolak proposatu metodoa erabili behar da: beste hizkuntzei erreparatu. Hala ere, zailak sortzen zaizkit, zein hiztegi miatu beharko genukeen. Ingelesa-

rekin zalantzarik ez dut, berau baita nazioarteko hizkuntza, eta gainera euskarari hain ongi doitzen zaion egitura sinplea baitu. Baina alemanierarekin ezin ados egon, gu bezala hitz kilometrikoen zaleak diren germaniarrak garbizalekeriaren penitentzia betetzen ari baitira. Tamalez, susmoa dut hitz baten ordaina gaztelaniaz eta frantsesez berdina izanda ingelesez bestelakoa denean, Sarasolak ingelesekoa hobesten duela, baina hiru hizkuntza horietan berdina denean, alemanierara edo beste auskalo zein hizkuntzatarara jotzea ez ote duen aholkatzen.

Erdararen menpekotasuna hizkuntzaren atal guztietara hedatzen da, hitzetatik esapideetara, joskuratik estilora. Gehienetan gainera ez da behar bati erantzuna eman nahian, gehien kopiatzen ditugunak ez baitira hitz edo esamolde beharrezkoenak. Adibidez, gaztelaniazko *ya* madarikatua dugu. Ikusgarriak dira honen inguruan euskaldun trebatuei ere sortzen zaizkien arazoak, *dagoeneko/honezkerok/jadanik/jadaneko* eta beste hainbat hitzekin. Are gehiago kontuan hartzen badugu askotan hitz horrek ez duela informazioerik eransten. Hortaz, *ya ha llegado* euskaraz *etorri da* dateke gehienetan, *ez dagoeneko*, *ez honezkerok*, eta ez beste deus.

HIRUGARREN PUNTUA: BIDEA ZEIN DEN ESATEA EZ DA ASKI

Gehienak ados izanen zarete euskarak dituen baliabideak ahalik eta gehien erabili behar ditugula,

eta maileguetara jotzekotan hainbat hizkuntza alderatu behar ditugula, hurbilen dugunarekin konformatu gabe. Baina gauez basoa zeharkatu behar duenak ez du aski bidea non-tsu dagoen jakitearekin, hura aurkitu eta jarraitzeko abilezia ere behar baita. Erantzun egokiena bilatzeak zientzia adina artea eskatzen du. Idazleok badakizue noski zeinen garrantitsua den inspirazioa.

Zenbait ondorio interesgarri dituen adibide bat jarriko dut. Geologia Hiztegia prestatzen ari zirela, *estación de aforo* nola itzuli eztabaidatu zuten. *Aforo-estazioa* izan omen zen lehen erantzuna, alde guztietatik desegokia. Beste zenbait esapide aztertu ondoren, *izarketa-gunea* erabaki zuten. Nire ustez erabaki txarra da, *izartu* hitzak neurtu esan nahi baitu, ez soilik ur-emia neurtu, eta iparraldekoek nahi adina gauza izariatzeko eskubidea baitute. Hobe litzateke *emariaren neurgunea*, eta ziurrenik hobeak ere izanen dira. Liburua argitaratu aurretik bururatu behar ordea! Bidean ados egonda ere, hura noratsu doan jakitea ez baita aski aurreratzeko.

Bidenabar, esan dezadan euskara zientifikoan ohiko bihurtu zaigun joera nabarmentzen dela goiko adibidean, sinonimo hutsak diren hitzen esanahiak bereiztea alegia. Joera honek arrisku handiak dakartza, are gehiago erdiko euskalkietako terminoei hedapen zabala emateko joera dugunean, eta euskalki periferikoei kontzeptu espezializatuena. Ez dakit *baso/oihanarekin* ez ote den hori gertatzen. Dena den, landutakoari *baso*, eta landu gabeari

oihan esatea zalantzazkoa izan daiteke, baina *oihan* hitza tropikoetako zuhaitzietarako bakarrik erabiltzea onartezina da. Arbailletako zuhaitzek *oihana* eratzen dute, ekuatoretik urruti egon arren.

Gisako beste kasu batean neroni izan naiz erruduna. Ekologian antzeko nitxoak (barkatu, baina honetarako ez dut *txoko* hitza gustuko) betetzen duten bizidunek eratzen duten multzoari *guild* esaten zaio ingelesez, eta *gremio* gaztelaniaz. Hiztegiataraz joz gero, *gremio* hitzaren euskal ordaina *ermandade* da, hitz arras desagokia, *gremio* horietan gertatzen baita lehiarik gogorrena. Egokiagoa litzateke *sektore* esatea, metalaren sektorea, zurgintzaren sektorea edo eraikuntzaren sektorea erabiltzen dugun modu beretsuan. Sektorean antzeko lana egiteak ez dakar harreman fraternalik (Cain eta Abelen modukoak ez badira behintzat). Auzia konpondu nahian, *botigo* hitza aukeratu genuen, zubereraz *ermandade* edo *gremio* esan nahi duena, baina konnotazio fraternalorik gabekoa. Erabaki horrek ez nau sekula ase, baina inork ez dit hoberik iradoki.

LAUGARREN PUNTUA: SENA OMEN DA EUSKARA ZIENTIFIKOAREN SENDABELARRA

Esaera hau bolo-bolo darabilkitez zenbaitek, eta orain arte esan duanaren arabera, ni ere sekta horretakoa naizela pentsatuko duzue. Baina niri gutxienez bi motatako zalantzak sortzen zaizkit: zer da eta

nork definitzen du sena? eta zer proposatzen dute senazaleek?

Barkatuko ahal didazue digresio txiki bat, baina uste dut senaren kontzeptuak biologian izan duen bilakera beste esparru batzuetan izan duenaren aitzindari dela. Biologoek urtetan pentsatu izan dute animalien jokamolde batzuk *senezkoak* zirela (genetikoak), eta besteak *ikasiaz*. Gaur ordea argi dugu gene eta ingurunearen arteko dikotomia hori faltsua dela, gorputzetan geneek zein inguruneak eragiten baitute, maiz modu bereiztezinean. Jokamolde bat *senezkoa* edo *ikasiaz* ote den galdetzea astakeria da, pisua geneen edo dietaren menpe dagoen galdetzea bezala. Dietak noski eragina du pisan, baina baita geneek ere. Jokamoldearen atal gehienak ere gisa honetako elkarrekintzen ondorio dira. Konparazio batera, haur txikiek ez dute suge edo armiarmen beldurrik. Hau aurrerago ikasten da. Baina geneek (senak) ere badute eragina, askoz aisago ikasten baitugu sugeez beldurtzen, autoez beldurtzen baino. Hain zuzen, gure munduan arriskutsuena den izakiari beldurrik izaten ezin ikasi hau tragedia latza da. Arazo horiek tarteko, biologiako liburu berrietan apenas ikusiko duzue *sena* hitza, garai bateko teoria okerre buruz hitz egiteko ez bada.

Hala ere, jende gehienak ez du oraindik geneen eta ingurunearen arteko dikotomia gainditu, eta esate baterako, kazetetako zientzia-eranskinetan maiz ikusten dira honelako astakeriak: «Biziaren luzera geneen menpe ote dago?» Noski, gizakiak

eta saguak gene desberdinak izanda, biziraupen desberdina dute, baina inor ez ahal da kamioi baten aurrean jarriko, ehun urtez bizitzeko geneak dituela eta!

Biologian sena zer den argi ez badakigu, zer izan daiteke sena hiztunen kasuan? Auskalo. Batzuen ustez (Koldo Zuazo hauen artean), zaharrek egiten dutenari jarraitzea da sena. Eta bai, zaharrek akats asko zuzendu dizkigute haurtzaroan, ongi eta gaizki dagoenaren mugak zehaztuz. Baina ezin ukatuko didazue zaharren jakituria esparru askotarako oso mugatua geratzen denik, eta gainera, askotan kontraesanak sortzen direnik. Konparaziora, hondarribitarrei senak honako hau esatea agintzen die, holakoa baita beren aiton-amonei aditutako mintzaera: *Posibleko diozia lagunakeri hau eman? Niri ahantzi in nauen*. Bestalde, batzuk ez omen dute beren baitan senaren arrastorik sumatzen. Lankide batek aitortu dit euskaldun berria izanki, senarik ez duela. Gehiegizko umiltasuna iruditzen zait, euskaldun zahar gehienak ere ez baikara askoz haruntzago iristen. Beraz, dozena bat jakintsu bildu, eta Senazaindia eratu behar ote dugu? Ez dut uste irtenbidea hor dagoenik.

**BOSGARREN PUNTUA:
SENAREN AURKAKO
SENA?**

Bigarren galdera da zer proposatzen duten senazaleek, eta nora garamatzan horrek. Batzuetan nire senari aberranteak egiten zaizkion

muturretara garamatzan jatorrismo ezkutua dela iduritzen zait.

Adibidez, gaurko gizarte honetan ezagutzen den jarduera intelektuale-nari *hausnarketa* deritzote batzuek, senaren apostolu Koldo Zuazok, besteak beste. Nik ez dut arazorik esateko *gau osoa loa bildu ezinik eman diat, ideia bat hausnarrean*. Baina horretatik hauteskunde-bezperakoari *hausnarketa-eguna* deitzera jauzi ikaragarria dago. Izan ere, hausnarketa baino jarduera mekanikoagorik nekez aurki dezake euskaldun senak. Zenbat aldiz ez ote dudan umetan aditu *motikoa, zer habil hausnarrean? Aterazak txikle zahar hori ahotik!* Orain ez, orain dena dugu hausnarketa, eta hizkuntza horrela bortxatzeari *zabalkunde semantikoa* deitzearekin, asko gustora geratzen dira.

Antzeko zerbait gertatzen da heziketarekin. Senak esaten dit *hezitzea* idiak uztarrira edo behorrak zelara ohitzea dela, alegia, haien borondatea makurrarazi eta gurea betetzera behartzea. Ongi hezitako zaldia ikusgarria da. Hala ere, gaur egun maisu-maistra ugarik bere hezitzaile-papera aldarrikatzen dizute. Neroni ez ahal naiz inoiz *irakasle* (erakusle) izatetik *hezitzaile* izatera pasako, ez behintzat ikasleekin!

Edo beste bat, azken aldian zabaltzen ari dena: *bidea jorratu*. Nik ez baitakit zer izan daitekeen bidea jorratzea. Bideak *zabaldu* egin daitezke, *garbitu, markatu, bideetan barrena ibil* gaitezke, baina zertarako nahiko luke inork biderik jorratu? Horren antzeko adibide bakarra

ezagutzen dut: XIX. mendean, ingelesek Zeelanda Berriko maoriei lurrak erreginarene izenetan ebatsi eta bertan gurdibideak egin zituztenean, maoriek gauez beren lursailak goldetu egiten zituzten, bide eta guzti, inperioaren aginterik onartzen ez zutela adieraziz. Baina nago inoiz jorran aritu ez dena bideak jorrratu beharraz mintzo denean beste zerbait duela buruan, alegia, ez duela biderik hondatu nahi. Batek daki!

Baina euskara jatorra berpiztu nahiak behin eta berriro hanka sartzera garamatza. Norbaiten burua *ideia-iturri agortezina* dela esanda, edo *etorria agortu egin zaiola*, hizkuntza piska bat behartzen ari naiz, lizentzia poetikoa erabiltzen (trakets, baina poetikoa). Baina nire azken liburua *agortu* egin dela esaten badut, gezurretan ez ezik (euskaraz idatziriko liburu zientifikoen arrakasta zero absolututik hurbilekoa baita), senaren kontra ere ari naiz, iturriak, errekak, eta baita itsasoa ere agortu egin baitaitezke, baina liburuak, dirua edo janaria ez. Hauek *ahitu* egiten dira. Hala ere, ustez euskaraz ongi dakien oro hor dabil *agortu* hitza barra-barra erabiltzen.

Akatsak, noski, ez dira hizkera arruntera mugatzen, eta natur zientzietan ugariak dira horrelakoak. Euskalki periferikoetako hitzei esanahi berezitua eman eta hauen izaera neurritz kanpo bortxatzearen adibide dugu anitz hitzarekin gertatutakoa. Askotan ikusten dugu hitz hau ez dagokion adjektibo izaerara behartua (*gizartea anitza da*), eta Leioako euskalkian mintzo ez den edonork *bioaniztasuna* aipatuko dizu.

Noski, inor ez litzateke *bioaskotasun* egitera ausartuko, baina gipuzkeraz kanpoko hitzekin dena libre da. Kasu honetan akatsa ez da filologiara mugatzen, *dibertsitateak aniztasun* edo *ugaritasun* hitzek ez duten kontzeptu garrantzitsua biltzen baitu: komunitate bat dibertsoa dela esaten dugu bertan bizidun **mota** asko biltzen denean. Horrela, ekosistema batek animalia asko baiditu, baina espezie gutxitakoak, haren dibertsitatea baxua da, eta aldiz, espezie asko dituen komunitatea dibertsitate handikoa da. Gizartean ideia anitz dagoela esaten badugu, noski ideia *desberdin* asko dagoela azpimarratzen dugu, baina animalia anitz dagoela esanez gero, animalia hauen espezie-kopuruari buruz ez dugu deus esan. Horregatik kasu honetan zalantarik gabe biodibertsitatearen aldeko apustua egin dugu, *sonafobia* eta *senafilia* ez baitira beti berdinak.

Adibide honek argi uzten du filologiaz gain, gaiak ere dezente jakin behar izaten dela hitz egokia bilatzeko, gainerakoan esan nahi denaren aurkako zerbait esaten amaituko baitugu. Ondorioz, kontu honetan guztiok umiltasun puntu bat behar dugula uste dut, eta normaltzat hartu behar dugula gurea ez den esparru bateko hizkera arrotza egiten bazaigu. Besteen begian lastoa bai eta norberean fardoa ez ikusteko arrisku handia dugu. Batzuetan iruditzen zait senaren zenbait apostolu garbizalekeria eta jatorrismoan erortzen direla, batere ohartu gabe. Esate baterako, zergatik erabiltzen dugu *euskalki* hitza? Senezkoa al da? Gure

zaharrek ulertzen ote dute? Ezezkotan nago. Eta bestela, nola izendatuko ditugu beste hizkuntzen dialektoak? *Erdalki*? Euskalki inongo oinarririk gabeko hitza iruditzen zait, baina tira, jende gehiena ohitu denez, bere horretan utzi beharko dugu. Aldiz, gure testuak inork irakurtzen ez dituenek, nekez ohituko da jendea haietara, eta behin eta berriro hankaz gora bota daiteke (dekretuz gainera) egindako lana.

Ez dira hauek erabilpen txarren adibide hutsak, akatsen bilduma soila. Askoz adibide gehiago aurki daitezke, eta azpimarratzen duten joera egiten zait kezkarri, hau da, itxurazko jatorrisua, baina benetako euskararen senari (baldin bada) muzin egiten diona.

**SEIGARREN PUNTUA:
HERRIZALETASUNA,
TRADIZIOA
ETA ANTIZIENTIFISMOA**

Orain arte estiloarekin lotutako kontuak aipatu ditut, herrizaletasuna eta munduzaletasunaren arteko gatazkak sortzen dizkidan eztabaida eta kezkak. Hala ere, batzuetan estilo kontuekin hasi bai, baina mamizkoagoak diren ideiak zalantzan jartzera iristen dira asko. Konparaziora, eguraldi-iragarpenek malgutasun handia eskaintzen digute estiloa auke-ratzeko, eta azken urteotan gero eta gehiago ikusten da estilo herrikoia-
ren aldeko hautua. Lehen ipar-mendebala zena orain itsas haizea bihurtu zaigu, nire gozamenerako. Beste batzuetan, berriz, izen lokalegiak aukeratzen dira zalantzarik gabe (*na-*

far-hegoa; nola nahi dute Tuteran inor izen horrekin identifikatzea?). Garrantzitsua da irizpide orokor batzuk jartzea, eta hortik aurrera arazo gutxi izan beharko genuke.

Tamalez, kutsu herrikoia berreskuratu nahiagatik, zientziaren hoztasunetik alde egin nahiagatik, teknologiak sortu dituen arazoengatik, edo nik al dakit zergatik, zientziaren aurkako mugimendua zabaltzen ari da gizartean, kamuflatu samarra bada ere. Adibidez, eguraldiaren igarpena aipatu dizuet, eta azken urteotan ez da diskurtsoa bakarrik aldatu, hizkera herrikoia-
ren auzia alde batera utzita, guztiz antizientifikoak diren oinarriak erabiltzen hasi baitira. Meteosat edo NASA baino gehiagotan aipatzen dira tenporak edo atsotitzak, eta martxa honetan laster hasiko dira hegaztien erraiak miatzen. Zaharrek asko omen zekiten, eta hori berreskuratu behar omen da. Zaharrek asko zekitenik ez dut nik ukatuko. Baina ez zekitena guk ez dakiguna baino askoz gehiago dela ukatzen duenik bai ote da hemen? Gaixotasun larri baten aurrean, berriro hasi behar ote dugu erramu-arba bat asintzen dugun bitartean errosarioa atzekoz aurrera errezatzen? Edo berriro sinetsi behar ote dugu hilerokoa duten emakumeek erregatutako landareak ihartu egiten direla? Muskerrak helduz gero, hamabi elizdorreko ezkilak entzun arte ez duela askatzen? Apoak begietara listu pozoitsua botatzen duela? Jakinduria zaharrak interes etnologiko handia du, baina ezin ditugu zientzia eta teknika alde batera utzi, eta esoterismoan erori. Jakinduria herrikoia-

ren apologia neurrigabe hori arriskutsua iruditzen zait oso.

Hala ere, edozein kultur etxetako egitarauan (eta zer esan telebistan!) esoterismoa, tarota, kreazionismoa, zientzia ezkutua, ekialde urruneko terapeutika eta parapsikologiaren egindako edabe magikoa saldu nahi digute. Askok esaten didate denborapasa inozentea besterik ez direla hauek, baina ez naiz ni oso ziur. Harrigarria egiten zait aurrezku eta diskriminazio guztien aurka borrokatzen ari omen den gizarte honetan, esate baterako, jende askok pentsatzea zodiakoaren halako zeinupean jaio omen zelako, ez zaiola komeni beste zeinu honetakoekin harremanik izatea, edo inork pentsatzea ni sagitario naizenez, badakiela nolako naizen. Harrigarria, mingarria, eta kaltegarria. Zelebrea da gero fenomeno hori zientzia eta teknologiaren emaitzak (autoak eta sakeleko telefonoak, kasurako) modu aseezinean irensten dituen gizartearen gertatzea. Zalebrea izan arren, ordea, badu lantzen ari naizen gaiarekin zerikusirik, maitasun eta gorrotoko harreman guztien bilakaera igarrezin bihurtzen baita.

**ZAZPIGARREN PUNTUA:
EUSKALDUNOK ARAUEN
PREMIA KONPULTSIBOA
OTE DUGU?**

Lankideen artean ikusten dut: zientzialari euskaldunak beti gramatika-akatsaren beldur bizi gara, gure zalantzak argituko dituen araugile baten bila. Behin arau bat aurkituta,

talibanak kalaxnikovari baino tinko-ago eutsi nahi diogu santa sekularako. Tamalez, aurki azaltzen da kontrako araua, gure testu zahar guztiak akatsez betetzen dituen, eta berriro noraezean geratzen gara, Osama Bin Laden berria noiz azalduko. Zenbat aldiz aldatu behar izan ditugun gure testuak, guk baino gehiago zekienak hala aholkatu digulako, zuek, idazleok bakarrik dakizue. Gehienok oheratu aurretik Euskaltzaindiari erregu egiten diogu, behingoz esan diezaigun hitzak nola idatzi, eta oinarriko gramatika-arauak nola aplikatu.

Eta halako batean ohartzen gara hizkuntza guztiek ez dutela beren Erret Akademiarik. Hainbeste enbidia sortzen digun ingelesan ez dago horrelakorik, eta hala ere ederki moldatzen dira. Bai, hitzen idazkerak ez du ahoskatzeko moduarekin inolako antzik, anakronismoak pilaka daude, grafia Amerikatik Europa edo Afrikara erabat aldatzen da, baina hala ere ez dute aurrera ateratzeko arazorik. Ez naiz ni hemen Euskaltzaindia deuseztu behar denik esaka hasiko, baina bai norberak bere estiloa bilatu beharko genukeela, hain akonplejatuta bizi beharrean.

Gehienetan idazle disziplinatua izaten naiz, eta aditzen dudanean hitz bat idazteko era «gomendatua» aldatu dela (hibai/ibai, arauera/ara-bera...), neroni ere araua betetzen saiatzen naiz. Era berean, nire ohe ondoan Hiztegi Batua izaten ez dudanean arren, haren esanetara makurtzen naiz ia beti. Baina behin eta berriro, zurruntasun handiegia somatzen dut. Adibidea dugu resource/recurso hitzarekin gertatutakoa: euskara estan-

darrean kristo guztiak *baliabide* egiten baitu. Niri, ordea, errekurtsio gehienak ez zaizkit bideak iruditzen, gaiak baizik. *Baliabide pedagogikoa*? konforme. Baina ikatza *baliabidea* da, edo *baliagaia*? Bigarrena iruditzen zait. Ez, ez naiz horrelako dozena bat kasu hartu eta Euskara Batuaren Eliza Santuan zisma bat sortzen hasiko, baina ahal dudanetan nire heterodoxiatxo bultzatzen ahalginduko naiz, (bio)dibertsitatea bultzatzeko besterik ez bada.

Honekin batera, hizkuntzaren akademiak bete beharko lukeen funtzioaz eztabaidatu nahiko nuke. Garzonek galerazten ez duen bitartean, Euskaltzaindiaren leloa *Ekin eta Jarrai* da, animoz beterikoa, baina zehaztasun handirik gabekoa. Baina bere jarduna ikusita, nago Espainieraren Erret Akademiarena ez ote duen jarraitzen: *Limpia, fija y da esplendor*. Izan ere, orain artean *garbitzea, fixatzea eta distira ematea* izan da Euskaltzaindiaren kezka nagusia. Ikusi besterik ez dago bere lanaren ildo nagusiak: *literatur tradizio* (euskaltzainak kozkortu aurretik idatzitakoari ematen zaio izen zelebre hori) oinarritzeko hiztegi batua atera, eta erdarakadei aurre egin. Ez dut hori egin behar ez zenik esaneren, baina zientzialariontzat hobe litzateke *berritu, beharrei erantzun eta indartu* balitz leloa eta kezka nagusia. Izan ere, guri literatur tradizioak laguntza gutxi eskaintzen digu. Axularrek *ingurumen* erabiltzen zuela? Berak inoiz ez zuen gaur egungo *environmentaren* inguruan idatzi, eta ziurrenik, Shakespearek ere ez zuen hitz hau erabiliko.

Ez dut nik esaneren *ingurugiro* hitza ona denik, edo aldatu behar ez denik, baizik eta aldatzekotan ez duela izan behar Etxeparek edo Leizarragak beste modu batean idatzi zutelako.

Arauen premia konpultsiboa ezin ase, euskararen profesionalak beti elkar zaintzen gabiltza, besteek ateratzen dituzten esapide berriak kopiatzeko. Horrela besterik ez daiten ulertu gure hizkuntzak egiten dituen aldarroak. Askotan ikusten dugu esapide bat derrepentean modan jartzen dela, kazetari, politikari edo nik al dakit zein famatuk plazaratu eta berehala, handik gutxira berriro hitz hori galarazten duen ortodoxia berria iritsi arte. Konparaziora, duela zenbait urte Jaime Otamendiri entzun nion lehenengoz *istripu malapartatu* bati buruz hitz egiten. Grazia egin zidan. Handik gutxira irratioko esatari guztientzat *istripuak* definizioz malapartatuak bilakatu ziren. Ez lazgarriak, ez tamalgarriak, ez beste deus. Denak malapartatuak, esamoldea gorrotagarri bihurtuz. Orain urteak dira horrelakorik ez dudala gehiago aditu, eta ez dut huts eman. Azken aldian berriz, irratan ez du inork irabazten edo garaitzen. Egitekotan, *garaipena eskuratu* egiten dute, edozein dela kirola eta kazetaria.

ZORTZIGARREN PUNTUA: ORTODOXIEN AURKA, PLURALISMOAREN ALDE

Esan dudanez bezala, euskaldunak arau-premia konpultsiboak jota gaudela dirudi; goitik araurik heldu ez

denean kanpora begira jartzen gara, eta hortik ere sosegurik iristen ez bazaigu, elkar imitatzen ariko gara, tximino sail ikusgarria eratuz. Patziku Perurenak askoz gogorrago kritikatuko lituzke kanpoko uniformismoa imitatu nahian behin eta berriro sortzen ditugun ortodoxiak, baina kontua ere ez da entzule guztiak sustan jartzea. Nago horretan zientzialariok besteek baino pekatu handiagoa ez ote dugun, gure lanaren alde handi bat kanpora begira egiten baitugu, eta mamian ez ezik, askotan estiloan ere kanpokoak itsu-itsuan imitatzen baititugu, elkar imitatzen amaitzen ez dugunean.

Eta honetan pekatari handiena neroni naizen arren, beste bideak posible direla sinetsita nago. Idazle zenbaitek euskara batuaren interpretazio propioa egiten duten era berean, zientzialariok ere horretarantz jo beharko genukeela uste dut. Iruñerriko idazleen estiloa (Aingeru Epaltza buru dutela, baina Asisko Urmeneta eta beste hainbaten ekarpenak ahaztu gabe) eredugarri iruditzen zait. Tamalez, literatur idazleen artean, eta zientzia-idazleen artean oraindik gehiago, horrelakoetara hurbildu nahiak maiz sakulusaltsa irenstezinak eman ditu, hemen zubererako esapide bat, hor bizkaierako hitz bat. Estilo-dibertsitateak koherentzia minimo bat izan behar baitu oinarri eta baldintza, naturaltasuna ez galtzekotan. Berriro kanpora begiratuta, aldizkari zientifiko gehienetan Ingalaterra zein Estatu Batuetako ingelesa onartzen dira,

baina ez bien nahasketak. Guk ere antzeratsu egin beharko genuke, euskara batua norbere euskalkitik berri-datuz, baina gehiegizko nahasketak saihestuz. Betiko koxka dugu, ordea aurrean: zer da gehiegizkoa?

Beti ere, argi izan behar dugu inork zientzia euskaraz irakurtzea nahi badugu, gutxienez beste hizkuntzetako eskaintza bezain erakargarria egin behar dugula, jendeak militantziagatik euskaraz irakurtzen zuen garaia amaitzear baitago. Zorionez gainera. Urteak eman ditugu ideien unibertso platonikoan bagina bezala, hizkuntza desberdinetako hitzen arteko biunibokotasun magikoaren bila. Hori ez da existitzen, ordea, ez euskaraz, ez eta beste edozein hizkuntzaz. Aurrera begiratze-ko garaia dugu, sena eta sonaren arteko oreka zail honetan estilo pertsonalagoak eta erakargarriagoak eraikiz. Hori nola egin ez dizuet nik esanen, idazle eskasak zer irakatsi gutxi baitu.

Dena den, nago euskara zientifikoaren arazoak ez direla konponduko beste hizkuntzetatik itzulpenak egitera mugatzen garen bitartean. Hizkuntza guztietan bezala, ari egin behar da, ez bakarrik ikertu eta arautu. Inoiz zientzia euskaraz sortzera iristen bagara, gure arazo gehienak berez desagertuko dira, eta orduan esan ahalko dugu gurea hizkuntza bizia dela. Bizia eta aldakorra, ez momifikatu eta eskolastikoa, aldaketa baita bizi-seinalerik behinena. Gure esku dago.